

Beskyttet rett til å bruke naturressurser

NOU 2019:18 *Skattlegging av havbruksvirksomhet* (Ulltveit-Moe utvalget)¹ bruker uttrykket renprofitt, som er ekstraordinær avkastning som skyldes bruk av stedbundne naturressurser og myndighetsbestemte reguleringer. Utvalget mener at naturgitte fortrinn så vel som reguleringer har gitt opphav til renprofitt eller grunnrente i havbruksnæringen. Det spesielle med havbruksnæringen er at den nyter godt av en beskyttet rett til å bruke våre begrensede naturressurser nesten gratis, skrev professor Ulltveit-Moe i en kronikk i Dagens Næringsliv 5.november².

Ligner ikke dette veldig på elveeierens eksklusive rett til å utnytte villaksen til egen økonomisk vinning? Det er jo ikke elveeierens egeninnsats som skaper verdier for elveeierne, men naturen og fellesskapets penger. Staten har tilført villaksnæringen store beløp ved å bygge laksetrappet, kalke sure vassdrag, bekjempe gyro og betale tilknyttet forskning. Elveeierne har fått økte inntekter på grunn av overføringer fra fellesskapet, men allmennheten har likevel svært begrenset adgang til elvefisket. Stort sett forbeholdes laksefisket velstående fluefiskere som er villig til å kjøpe dyre fiskekort. Lærdalselva er et eksempel på stor offentlig ressursbruk, som elveeierne tjener gode penger på.

Forskjellen er at mens oppdretterne får lov til å bruke en naturressurs «nesten gratis», så får elveeierne store subsidier fra fellesskapets pengebølge for å sperre allmennheten ute fra laksefisket.

Laksen er ikke en stedbunden naturressurs, men gyteplassene og oppvekstområdene for smolt er det. Fiskeplassene i elv er selvfølgelig stedbundne, og myndighetsbestemte reguleringer har flyttet laksefisket fra sjø til elv. I praksis er dette en inntektsoverføring til elveeierne.

Omfordelingen av verdiskapningen

Elveeierne har lyktes med å utrydde drivgarnfisket og fritidsfisket med laksegarn i sjø. De har fått gjennomslag for kraftig nedregulering av kilenot- og krokarnfisket, og arbeider for å fjerne det lille som er igjen³. Allmennhetens tilgang til gratisfiske er utradert. Reguleringen er basert på omvendt logikk. Hvis en fiskeressurs er truet, virker det logisk å frede gytefisker, slik det gjøres i andre fiskerier. Målet for lakseforvaltningen er tvert om at laksen skal beskattes som gytefisk i elv, mens umoden laks i havet og laks på gytevandring mot kysten og elvene skal fredes.

I tillegg har elveeierne lyktes med å hindre etableringer av oppdrettslokaliteter og ekspansjon av oppdrettsnæringen, med påskuddet at villaksen skades av lakseoppdrett. Soloppgangsnæringen lakseoppdrett er forhindret fra å utnytte gode lokaliteter på grunn av etableringen av nasjonale laksefjorder. Elveeierne har fått staten med på å forplikte seg i henhold til internasjonale avtaler og traktater, som hegner om elveeierens privilegier. Eksempelvis ble NASCO (North Atlantic Salmon Conservation Organization) etablert i 1983 for å bekjempe laksefisket i internasjonalt farvann.

Allmennheten ble effektivt forhindret fra å utnytte villaksen da laksegarn og tradisjonell bruk at sjøarealer til laksefiske ble forbudt. Lakseoppdrett ble pålagt urimelige restriksjoner, feilaktig begrunnet med vern av villaksen.

Villaksen eies i dag av elveeierne, som vet å ta seg betalt for utleie av eksklusive fiskerettigheter. I de beste elvene snakker vi om millioninntekter, basert på privatisering av fellesgodet villaks.

¹ <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2019-18/id2676239/>

² <https://www.e-pages.dk/dn/4128/>

³ <https://lakseelver.no/nb/news-2019/krever-innstramming-i-sjo>

Villaksen er «ei gudsgåve»

«Ganga skal gudsgåva til fjells som til fjøre, um ganga ho vil» stod det i de første norske lovene. Ei gudsgåve er kanskje ikke skapt av Gud, men bruken av dette uttrykket i lovteksten viser at laksen var et fellesgode som ingen hadde eiendomsrett til. Retten til å fiske den ble imidlertid knyttet til grunneierretten, men begrenset slik at den enkelte elveeier ikke kunne sperre av elva eller beskutte laksen så hardt at det gikk ut over alle andre.

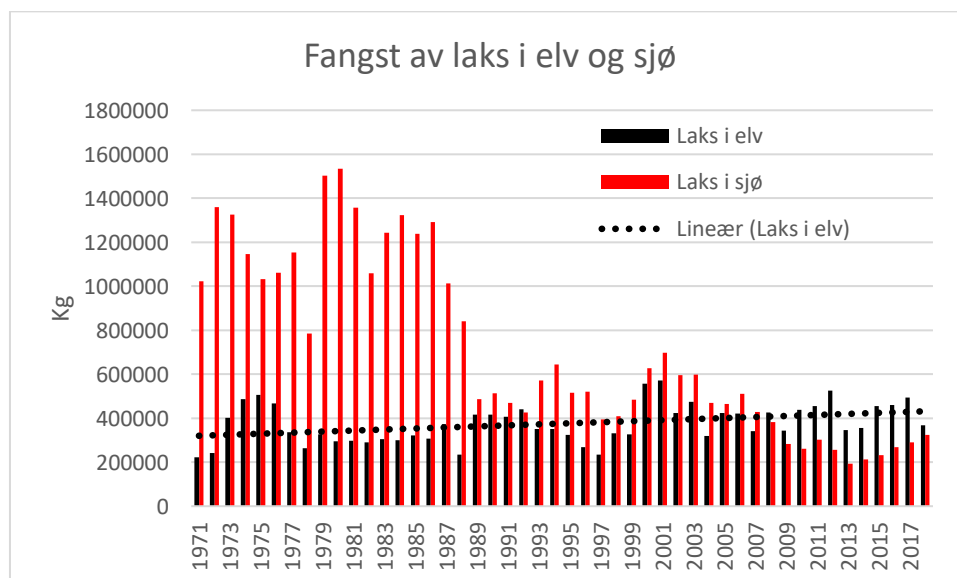
Privat eiendomsrett til elvefisket er eldgammelt. Gode fiskeplasser i elver og elveosser var verdifulle, og er derfor omtalt i tidlige lovtekster. Allerede i Middelalderen ble det eksportert saltet og raket laks i tønner. Pengeinntekten var attraktiv, og førte til at mange fiskeretter endte opp som kirkeeiendommer.

Private lakseplasser i strandsonen, fritt fiske i allmenningen

På 1800-tallet kom sjølaksefisket i gang. På tilsvarende måte som i elvene, ble retten til lakseplasser i sjøen knyttet til grunneierretten i strandlinjen. Rettene gjaldt fisket med faststående redskap, hovedsakelig kilenøter og krokarn. Fisking med garn som ikke var festet til land var fritt for alle, men betød i praksis lite før 1900. I 1907 var det 200 båtlag som drev med drivgarnsfiske i fjordene, men det var først da nylongarn kom i alminnelig bruk på 1960-tallet at drivgarnsfisket nærmest eksploderte.

Samtidig startet danske fiskere med linefiske etter laks i internasjonalt farvann utenfor Nord-Norge. Etterhvert kom det til fiskere fra Færøyene, Sverige og Norge. I 1969 ble det fisket 900 tonn laks på line. Dette fisket ble etter hvert utvidet til Norskehavet og området rundt Færøyene, mens det utviklet seg et internasjonalt drivgarnfiskeri ved Grønland. Det ble beregnet at 40% av fangsten ved Færøyene var laks på vei til norske elver. I 1993 var laksefisket ved Grønland og Færøyene så godt som avviklet.

I 1997 ble krokarn forbudt langs hele kysten fra Rogaland til og med Troms, og fra 2003 fra Østfold til Rogaland. I 2018 var det 875 sjølaksefiskere igjen, hvorav ca 500 i Trøndelag og Finnmark. Tilsammen fisket disse med 900 kilenøter og 411 krokarn. Effekten av reguleringene er vist i diagrammet nedenfor. Fangsten i sjø har gått tilbake fra 1000-1500 tonn på 1970- og -80-tallet, til ca 300 tonn etter 2010. Elvefangsten har økt litt i samme periode, jfr trendlinjen.

Ved å forby fisket med kilenøter og krokarn i store deler av landet har staten i praksis ekspropriert kilenot- og krokarnrettigheter, uten erstatning, men med inntektsoverføring til elveeierne.

Er flyttingen av laksefisket fra sjø til elv skapt av vitenskap eller politikk?

Villaksforskerne sprang villig elveeierne ærend, og fant opp vitenskapelige grunner til å bekjempe beskatningen i sjø. Mot slutten av 1970-tallet ble det fokus på garnskader på villaksen. Det ble påvist at kanskje halvparten av gytelaksen hadde vært innom et garnredskap før den kom fram til sin hjemmeelv. Forskerne hevdet at monofilgarn, som ble benyttet i drivgarn og krokarn, var de verste. Allerede den gangen var de fleste villaksforskere ivrige fluefiskere.

Den andre forskeroppgiften var at fiske på blanda bestander i sjøen kunne skade bestander som fra før var svekket. Bakteppet var dogmet om at hver elv har sin egen unike bestand, og at beskatningen derfor måtte foregå i elvene, der eventuell overbeskatning lettere kunne reguleres.

Da forbudet mot drivgarn ble innført i 1989, viste det seg at de tusen tonnene som på 1980-tallet ble fisket på drivgarn ikke kom fram til elvene der det kunne blitt skapt et laksefiskebonanza. Riktignok økte både elvefangsten og fangsten i kilenøter og krokarn litt, men mye mindre enn tusen tonn. Hvor ble det av resten av laksen som ble spart for en tidlig død i drivgarna? Svaret ble etter hvert at den ble drept av lakselus. Den virkelige årsaken var det økologiske regimeskiftet i havet som reduserte mengden av, og kvaliteten på, laksens byttedyr. Regimeskiftet kom på toppen av langvarig overbeskatning, og førte til bestandskollapser rundt hele Nord-Atlanteren, helt uavhengig av om det foregikk lakseoppdrett eller ikke i regionen.

Oppdrett som stråmann for overfiske og dårlig havbeite

Sammenfallet i tid mellom drivgarnsforbudet og det synkrone sammenbruddet for storparten av laksestammene, kamuflerte i første omgang den dramatiske nedgangen i totalfangsten av laks, fordi elvefiskere og kilenotfiskere i første omgang fisket mer laks. Men etterhvert ble det klart at det hadde oppstått en uforklart manko på laks. Letingen etter årsaker zoomet inn på den samtidige kraftige veksten i lakseoppdrett. På 1980-tallet hadde oppdretterne store problemer med lus, og rådde enda ikke over effektive avlusningsmetoder. Skrekkbildene fra Frøya i 2016 var standard prosedyre på 1980-tallet, da flere oppdrettere gikk konkurs på grunn av lusangrep som drepte laksen. Slik sett virket det vel intuitivt riktig å anta at lus også kunne drepe villaks i et ikke-bærekraftig omfang.

Utover på 1990-tallet, og særlig etter 2000, ble villaksen i økende grad framstilt som truet, særlig på grunn av oppdrettsnæringen. Ettersom dette ble markedsført av forskere, ble det ansett som en vitenskapelig begrunnelse for ytterligere innstramning av beskatningsregimet, som vanskelig kunne trekkes i tvil av politikere og allmennheten. Saken kunne dermed framstilles som et onde påtvunget alle villaksfiskere av en felles ytre fiende. Det kom ikke særlig sterke protester mot villaksforvaltningen da det ble det innført ytterligere begrensninger av sjølaksefisket i 2000, og fra 2007 også av elvefisket. Med oppdrettsnæringen i rollen som syndebukk, vendte raseriet seg mot lakseoppdretterne. Omfordelingspolitikken kunne dermed videreføres under et røykteppe av lakselus og genetisk forurensning.

Like for like?

Skal lakseoppdrettere, oljeselskap og kraftverk betale grunnrenteskatt, så må vel alle i tilsvarende situasjon gjøre det? Vi får spørre politikerne om hvorfor oppdrettere skal betale grunnrenteskatt hvis ikke elveeierne skal gjøre det samme. Er det forskjellen i rikdom som skal avgjøre saken?